

Fadil Alić, prof.

BEHRAM-BEGOVA MEDRESA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

DOI: 10.58584/2490-3752.2015.11.63

I UVOD

Duhovni i kulturni život Bošnjaka u vremenu između dva svjetska rata nije bio predmet naročitog i ozbiljnog zanimanja bosanskohercegovačkih historičara. O političkim, nacionalnim i socijalnim aspektima međuratne historijske zbilje pisalo se nemjerljivo više u odnosu na vjerska i kulturna kretanja tog vremena. Intelektualni tokovi među muslimanima Bošnjacima u doba Kraljevine Jugoslavije ostaju, uglavnom, bez odgovarajuće refleksije u domaćoj historijskoj literaturi. Vrijeme u kojem stasava historijska nauka u Bosni i Hercegovini, od sredine prošlog stoljeća pa naovamo, a po diktatu vladajućeg svjetopogleda, bila je proglašena kao opasna, neperspektivna i destimulirajuća za istraživanje i tematizaciju islamskog kulturnog naslijeđa. Tek u kasnom razdoblju bivše Jugoslavije nastaju neka djela koja na naučnom nivou i s različitih aspekata osvjetljavaju neke dijelove duhovne, kulturne i prosvjetne stvarnosti Bošnjaka u vremenu između dva svjetska rata.

Muslimansko školstvo u našim krajevima predstavlja dio muslimanskog školstva uopće i ono je jedna grana islamske kulture ovog podneblja. Džamije su bile prve odgojno-obrazovne institucije, a ka-

snije se iz njih formiraju mektebi i medrese, koje su se kategorisale i rangirale u grupe. Medrese, srednje i više vjerske škole, samim dolaskom Osmanlija osnivane su na području cijele Bosne i Hercegovine. “Osmani u svrhu učvršćivanja vlasti nisu zapostavili ulogu “ljudi od pera”, jer su znali kolika je njihova snaga. Zato su neposredno po vojnom osvojenju pristupili otvaranju kulturnih ustanova od posebnog značaja. Politička vlast je samo propagirala otvaranje tih ustanova, a one su u stvari osnivane i egzistirale zahvaljujući instituciji vakufa, koja im nije obezbjeđivala samo sredstva za dalji rad nego i samostalnost bez većeg uticaja političke vlasti. Ipak se ne može poreći činjenica da su i pored toga te institucije doživljavale krizne trenutke onda kada je i sam politički sistem bio u krizi, ali ne zbog krize političkog sistema koliko zbog sveopće krize.”¹ Ko je sagradio prvu medresu u Bosni i Hercegovini, kada i u kojem mjestu, teško je utvrditi. Poznato je da je prije Gazi Husrev-bega podignuta u Sarajevu medresa, koliko se dosad zna, najstarija u ovom gradu, koju je sagradio sandžakbeg Firuz-beg (1505-1512) i koje nema od 1697. godine. Nju možemo svrstati u red najstarijih medresa u Bosni i Hercegovini.² Medrese su obično nosile ime po dobrotvoru koji ih je osnivao. Tačan broj medresa u Bosni i Hercegovini nije lahko utvrditi, a bilježi se da ih je bilo oko stotinu.³ Putujući kroz Bosnu i Hercegovinu u drugoj polovini 17. stoljeća, Evlija Čelebija je, uz sve ostalo što je kao putopisac zabilježio, iznio više podataka o medresama koje zaslužuju veliku pažnju. Boraveći u Zvorniku, Evlija Čelebija je zabilježio: “U gradu Zvorniku su tri medrese i sedam mekteba.”⁴

Poznato je da je Donja Tuzla (danas Tuzla) imala odavno medresu. To je Behram-begova medresa, koja je sagrađena prije 1626. godine.

1 M. Čakalović, Ahmed-efendijina medresa u Visokom, *Takvim*, 1408/9 - 1988., str. 149

2 H. Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, str. 82.

3 *Isto*, str. 26.

4 *Isto*, str. 21.

„Jedna medresa u Zvorniku sagrađena je 1870. godine. Dvadeset godina kasnije, u ljeto 1891., hroničar je zabilježio da je u Zvorniku podignuta nova medresa koja je imala “lijepih soba za stanovanje softa, jednu dershanu i jednu zbornicu.” Cjelokupni građevinski troškovi iznosili su 9.068 forinti.“ (B. Madžida, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture*, str. 283)

Medresa u Tuzli spominje se u jednome izvještaju na latinskome jeziku kao *Collegium impiorum Softarum* iz koga se može zaključiti da je postojala u oktobru 1674. godine.⁵ Za vrijeme turske uprave bilo je u Gornjoj Tuzli više slanih bunara, a u Donjoj svega tri, koji su bili u rukama turskih vlasti, izuzev nekih koji su bili u rukama privatnika. Turske vlasti prodavale su slanu vodu privatnim licima pod zakup po utvrđenoj taksi. U smislu berata sultana Aziza kao i u smislu zakona zvanog "Tuznizamname" i za vrijeme monopolisanja slane vode, bilo je određeno da se prihod od slane vode u određene dane ima dati u prosvjetne svrhe, tj. za medrese, mektebe i džamije u Gornjoj i Donjoj Tuzli. Spomenuti zakon važio je do 1878. godine.⁶ U velikom požaru u Donjoj Tuzli, koji je izbio 10. septembra 1871. (o čemu je javila "Bosna" br. 274 od 19. septembra 1871.) izgorjelo je mnogo kuća, mekteb, medresa itd. Medresa je nešto kasnije obnovljena. Nova medresa u Donjoj Tuzli svečano je otvorena 29. decembra 1893. Sagrađena je troškom od 16.000 forinti.⁷

Pred aneksiju Bosne i Hercegovine hroničar je zabilježio još jedno svečano otvaranje medrese u Donjoj Tuzli 29. aprila 1907., u prisustvu uglednih gostiju iz raznih bosanskih mjesta, među kojima je bio i reisu-l-ulema hadži Mehmed Teufik-ef. Azabagić.⁸

Nekolike godine pred Drugi svjetski rat pisao je Mehmed Handžić da Behram-begova medresa u Tuzli, zaslugom vrijednih muderisa, prednjači gotovo svima ostalim nižim medresama.⁹

II BEHRAM-BEGOVA MEDRESA DO 1929. GODINE

Školovanje u Behram-begovoj medresi imalo je svoju dugu razvojnu liniju. Uglavnom je teklo kao i u mnogim drugim medresama. Žeđ za

5 Sead Selimović, Organizacija i rad Behram-begove medrese u Tuzli uoči Drugoga svjetskoga rata (1939-1941), *Arhivska praksa*, Tuzla 2005, str. 380, prema: Hajrudin Čurić, Školske prilike muslimana u Bosni i Hercegovini 1800-1878, Beograd 1965, str. 111

6 *Isto*, str. 92.

7 *Isto*.

8 *Isto*.

9 *Isto*.

reformama donosilo je novo vrijeme i prilike. Iz dva ranija perioda, osmanskog od nekoliko stoljeća, i austro-ugarskog od nekoliko decenija, Behram-begova medresa morala je izaći veoma značajki i pristupiti metodama školovanja u novim uvjetima iza 1918. godine. Potreba njenog reformiranja odavno se osjećala. Muderisi koji su bili u nastavnom procesu osjećali su potrebu da se duboko ukorijenjeni pogledi na život muslimana Bošnjaka moraju mijenjati. Znali su da se sve inovacije u nastavi teško prihvataju, ali su imali na umu i činjenicu da medrese sa vjerskim predmetima zadovoljavaju potrebe pobožnog svijeta koji ih je osnivao i potpomagao. Oni su željeli da se iz medrese javlja inteligencija još većih i još širih shvatanja i vidika.

Od 1914. do 1921. godine medresa u Tuzli nije radila, a školovanje je ponovo počelo 1921. godine, kada je započelo i reformiranje ove veoma značajne odgojno-obrazovne ustanove.¹⁰ Dolaskom na dužnost muderrisa i upravitelja Saliha-ef. Sivčevića 1922. godine, nastava u Medresi je organizirana po razredima i po odgovarajućem nastavnom planu i programu, po uzoru na gimnaziju, uz uvažavanje posebnosti Medrese. Već naredne 1923. godine Medresa je imala dva razreda, da bi narednih godina bila organizirana kao petogodišnja vjerska škola.¹¹ Odlučnost uprave Behram-begove medrese da provede reforme u pogledu uvođenja predmeta koji nisu vjerske ili orijentalne provenijencije može se vidjeti iz pisma koje je upućeno Muftijskom uredu oblasti tuzlanske od strane dva učitelja koja se stavljaju na raspolaganje da besplatno, po črtiri sata sedmično, realiziraju nastavu iz svjetovnih predmeta u Medresi.¹²

Administrativnu organizaciju i strukturalno-sadržajne karakteristike nastavnog procesa u ovom periodu najbolje oslikava dopis, odnosno odredba, Ulema-medžlisa upućena Upravi Behram-begove medrese u Tuzli. Naime, Ulema medžlis je donio odredbu da medrese

10 S. Selimović, Organizacija i rad Behram-begove medrese u Tuzli uoči Drugoga svjetskoga rata (1939-1941), *Arhivska praksa*, Tuzla 2005, str. 380

11 B. Hasanović, *Islamske obrazovne ustanove u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941. godine*, Zenica 2008, str. 211; prema: H.Đ., *Behram-begova medresa u Tuzli*, „Narodna uzdanica“, IV/1936, str. 158

12 *Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli*, fond Behram-begove medrese (dalje A TK, BMT), kutija 2, Pismo upućeno Muftijskom uredu oblasti tuzlanske od strane Adema A. i Adema K., Tuzla, 10. novembra 1924. godine

trebaju imati katalog za svaki razred u kojem će se u kontinuitetu bilježiti uspjesi učenika u učenju i vladanju, a što će predstavljati dokument trajne vrijednosti, kako za upravu medrese, tako i za nadzorne organe. Između ostalog, iz odredbe saznajemo da su nastavnici dužni vrednovati rad učenika minimalno tri puta godišnje, odnosno svaka tri mjeseca. Ocjenjivanje je brojčano od nedovoljan (1) do odličan (5), odnosno u potpunosti odgovara današnjem načinu ocjenjivanja, kako u učenju, tako i u vladanju. Odredba predviđa i prostor u desnom dijelu kataloga predviđen za napomene vezane za vladanje učenika. Iz odredbe je vidljivo da su nastavnici dužni svaka tri mjeseca održati sjednicu radi ocjenjivanja učenika, a nakon toga putem izvještaja upoznati Ulema medžlis s uspjehom učenika u određenoj klasifikaciji ili na kraju školske godine. Odredba Ulema medžlisa reguliše još i izgled svjedodžbe koja će se izdati svršniku Medrese.¹³

Uzrast učenika u ovom periodu, još uvijek, nije bio stavljen u neke čvrste okvire. Dešavalo se da pojedini učenici steknu uvjete za služenje vojnog roka, te da im se ono jedanput i prolongira. Pojedini učenici morali su prekidati svoje školovanje u Medresi radi izvršenja ove zakonske obaveze.¹⁴

Iz molbi pojedinih učenika drugih medresa iz okruženja za prebavljanje i nastavak školovanja u Behram-begovoj medresi proizilazi i činjenica da je ova medresa prednjačila u provođenju reformi i načinu realiziranja odgojno-obrazovnog procesa, odnosno, bez ikakve sumnje, može se reći da je bila vodeća u tom pogledu u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine.¹⁵

U dopisu Ulema medžlisa Upravi medrese izražava se žaljenje što ove škole još uvijek nemaju nastavnike za svjetovne predmete, a što

13 A TK, BMT, kutija 2, Odredba Ulema-medžlisa za Bosnu i Hercegovinu upućena Upravi Behram-begove medrese putem Muftijskog ureda u Tuzli, Sarajevo, 15. jula 1926.

14 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Muftijskog ureda u Tuzli upućen Upravi medrese u kojem se saopćava da je ministar vojske i mornarice 23. marta 1925. godine donio odluku o ukidanju povlastica učenicima medresa u pogledu služenja vojnog roka, Tuzla, 8. maj 1925.

15 A TK, BMT, kutija 2, Molba Agana Husanovića iz Gračanice upućena Upravi Behram-begove medrese putem Muftijskog ureda u Tuzli, Tuzla, 30. novembar 1927.

je okarakterisano kao manjkavost. Također, od Uprave se zahtijeva skraćivanje obimnosti pojedinih predmeta, kao što su **meanija (sintaksa) i mentik (logika)**, koji su obrađivani po zastarjelim udžbenicima, te da se izostavljeno gradivo iz tih udžbenika, koje je označeno kao nepotrebno, nadomjesti sadržajima iz edeba (etike) i pedagogije, koji će biti daleko korisniji za učenike. Ovaj dopis nam otkriva da je u to vrijeme u Medresi nastavni proces organiziran kao sedmorazredni, a za tu Medresu su propisani predmeti koji se trebaju primijeniti u petogodišnjem školovanju. Nadalje u tekstu stoji: *Neka uprava nastoji da kroz propisani broj godina što bolje udovolji propisanom nastavnom planu, a učenici, koji bi se nakon toga želili usavršavati, to mogu ili na kojem drugom zavodu ili privatno kod nastavnika te medrese. I ovom prilikom se upozorava, da se što više radi po udžbenicima, koji postoje na našem jeziku.*¹⁶

Medresa u Tuzli u ovom periodu je odgojno-obrazovna ustanova koja ima propisan kućni red po kojem se učenici moraju vladati, kako za vrijeme nastave tako i tokom boravka u internatu, odnosno konviktu.

Uprava Behram-begove medrese ulagala je napore da njeni učenici budu involvirani u sve društvene i kulturne tokove, koji su se odvijali u to vrijeme na ovom području. Također, primjetna je briga Uprave za opće zdravstveno stanje njenih učenika, što je vidljivo iz saradnje Medrese s Državnom školskom poliklinikom Doma zdravlja u Tuzli.¹⁷

Nakon nesebičnog i bezuvjetnog zalaganja hfz. Saliha-ef. Sivčevića kao upravitelja na putu reformi u Behram-begovoj medresi, prvobitno kao privremeni (krajem 1928.), a zatim i kao stalni upravitelj (početkom 1929.) postavlja se hfz. Hasan-ef. Smajlović.¹⁸ Upravitelj Smajlović, zamijenivši Sivčevića, koji je izabran za člana Ulema medžlisa za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, po uzoru na svog prethodnika, vodi Medresu na putu reformi, u želji da postane odgojno-

16 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Ulema medžlisa za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu upućen upravi Behram-begove medrese, Sarajevo, 15. februar 1927.

17 A TK, BMT, kutija 2, Poziv Oblasnog odbora tuzlanske oblasti u Tuzli upućen Upravi medrese da sa svojim učenicima posjeti Oblasnu poljoprivrednu izložbu, Tuzla, 9. novembar 1928.; Obavijest Državne školske poliklinike Doma zdravlja u Tuzli upućena Upravi medrese, Tuzla, 31. oktobar 1928.

18 A TK, BMT, kutija 2, Upit Uprave medrese o imenovanju Smajlovića upućen Vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Tuzli, Tuzla, 11. decembar 1928.

obrazovna ustanova koja će moći odgovoriti zahtjevima savremenog društva i vremena.

III BEHRAM-BEGOVA MEDRESA OD 1929. DO 1939. GODINE

Godina 1929. za Behram-begovu medresu u Tuzli je bitna zbog činjenice da je od te godine ova škola, i definitivno, uređena i organizirana kao petorazredna niža medresa, u kojoj se izučavaju i predmeti koji nisu vjerske ili orijentalne provenijencije, odnosno oni predmeti koji se u izvornim dokumentima nazivaju svjetovnim.

Učenici su u petogodišnjem obrazovanju stjecali znanja i vještine iz dvadeset i jednog predmeta. U svih pet razreda su se izučavali sljedeći predmeti: Kur'an, Akaid, Fikh, Srpsko-hrvatski jezik, Matematika, Zemljopis, Povijest, Prirodopis i Krasnopis. Učenici I razreda su stjecali znanja i iz Arapskog jezika (sarf) i vještine iz Arapskog krasnopisa, dok se, kao novi predmet, u II razredu, pojavljivao Arapski jezik (nahv) koji se izučavao i u naredna tri razreda. Učenici III razreda, pored zajedničkih predmeta za sve razrede, imali su predmete: Ahlak, Hadis, Turski jezik, Gospodarstvo i Pedagogiju, koji su također bili predviđeni i za učenike IV i V razreda. Dodatni predmet za učenike IV i V razreda bio je Tarih islami (Povijest islama), te Mentik (Logika), Meanija (Sintaksa) i Higijena za učenike V razreda. Na osnovu prethodno iznesenih činjenica, dolazimo do zaključka da su učenici svih razreda medrese u Tuzli imali devet zajedničkih predmeta, a da se u I razredu Medrese izučavalo 11, u II 12, u III 15, u IV 16 i u V razredu 19 predmeta.¹⁹

U Medresu su u školskoj 1928/29. godini upisana 73 učenika. Isti broj je i pohađao nastavu, jer nije bilo niti samovoljnog napuštanja niti izrečenih odgojno-disciplinskih mjera koje bi podrazumijevale isključenje iz Medrese, a njihov broj po razredima je sljedeći: ²⁰

19 A TK, BMT, kutija 1, Zapisnik zaključne sjednice za školsku 1928/1929. godinu, Tuzla, 1. juli 1929.

20 Isto.

	I razred	II razred	III razred	IV razred	V razred
Broj učenika	17	21	7	16	12

S ciljem unapređenja odgojne komponente u školama vjerske orijentacije, Ulema medžlis za Bosnu i Hercegovinu, preko Muftijskog ureda u Tuzli, zahtijevao je od Uprave medrese da izradi nacrt disciplinskih pravila, po uzoru na onaj iz Gazi Husrev-begove medrese, te da ga pošalje Ulema medžlisu na usvajanje.²¹ Ulema medžlis je 1930. godine usvojio novi plan za predmete vjerske i orijentalne provenijencije u prvom, drugom i trećem razredu medrese, dok se u četvrtom i petom radilo prema starom planu. U svih pet razreda bilo je 75 sati iz predmeta vjerskog ili orijentalnog sadržaja u toku jedne sedmice.²²

Da bi u organizaciju rada Behram-begova medresa zavela jednoobraznost i izvjestan red, Ulema medžlis je zahtijevao da se organizacijski i administrativni rad u svim medresama kreće paralelno i analogno radu u državnim srednjim školama.²³ Behram-begova medresa u Tuzli dobila je nalog Ulema medžlisa da izradi nacrt završnog ispita za petogodišnje nepotpune medrese. Nastavnici su prilikom izrade ovog nacrta izrazili i svoje nezadovoljstvo petogodišnjim obrazovanjem u Medresi, jer se preopširno gradivo iz vjerskih predmeta moralo reducirati kako bi petogodišnji plan bio ostvaren. Prema njihovom mišljenju, ovo reduciranje je dovelo do toga da znanje učenika iz vjerskih predmeta nije dostatno za pozive koje bi trebali obavljati nakon završene Medrese. Njihov prijedlog je da se nastava iz vjerskih predmeta organizira kao osmogodišnja, po uzoru na Gazi Husrev-begovu medresu, a da se program predmeta koji nisu vjerske i orijentalne provenijencije ostvari u šestogodišnjem školovanju, kao u gimnazijama.²⁴

21 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Reisu-l-uleme za Bosnu i Hercegovinu Muftijskom uredu u Tuzli, Sarajevo, 23. april 1929.

22 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Uprave Behram-begove medrese Vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Tuzli, Tuzla, 25. septembar 1930.

23 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Ulema medžlisa Behram-begovoj medresi, Sarajevo, 9. decembar 1931.

24 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Uprave Behram-begove medrese Ulema medžlisu u Sarajevu, Tuzla, 16. mart 1932.

Od školske 1932/1933. godine učenici medrese u Tuzli imali su priliku da stječu znanja i vještine i iz predmeta Fizika i Crtanje.²⁵ Međutim, kada je izvođenje nastave iz svjetovnih predmeta u pitanju, tu je nerijetko bilo poteškoća. Svi nastavnici ovih predmeta su imali druge, svoje matične, škole u kojima su radili, te, da bi bili angažirani i u Medresi, morala se čekati saglasnost Ministarstva prosvjete i njihovih matičnih poslodavaca. Zbog ove procedure skoro na početku svake školske godine se kasnilo s izvođenjem nastave iz ovih predmeta.²⁶

Za vrijeme učeničkog raspusta, odnosno u julu 1933. godine, u Behram-begovoj medresi organiziran je vjeronaučni tečaj za jedan broj djece iz Osijeka. Vjeroučitelji, odnosno voditelji ovog tečaja bili su Hasan-ef. Smajić i Ahmed Mešić.²⁷ Hafiz Salih-ef. Sivčević u Tuzlu se vraća 1930. godine. Nakon ostavke Šabana Hodžića 8. novembra 1930. godine, imenovan je muderrisom Behram-begove medrese.²⁸ Četiri godine poslije, u julu 1934. godine, ponovno je imenovan upraviteljem medrese u Tuzli²⁹ gdje ponovno u prvi plan dolazi njegov entuzijazam u želji da Medresa bude škola koja će se razvijati u skladu s potrebama društva i vremena.

Da je Behram-begova medresa u Tuzli prednjačila u odnosu na ostale škole ovog tipa potvrđuje i činjenica da njeni učenici nisu bili samo s teritorije sjeveroistočne Bosne, nego iz raznih dijelova Bosne i Hercegovine, pa čak i iz Srbije. Među učenicima ove medrese, u ovom periodu, bilo je učenika i iz: Kotor Varoši, Bugojna, Glamoča, Ustiprača, Priboja na Limu, Jajca, Bihaća, Bosanskog Petrova, Trebinja,³⁰ te iz

25 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Uprave Behram-begove medrese Ulema međžlisu u Sarajevu, Tuzla, 12. oktobar 1932.

26 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Uprave Behram-begove medrese Muftijstvu u Tuzli, Tuzla, 26. oktobar 1932.

27 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Uprave Behram-begove medrese Ulema međžlisu u Sarajevu, Tuzla, 22. juli 1933.

28 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Ulema međžlisa u Sarajevu Upravi Behram-begove medrese, Sarajevo, 8. novembar 1930.

29 A TK, BMT, kutija 2, Telegram Ulema međžlisa u Sarajevu Upravi Behram-begove medrese, Sarajevo, 12. juni 1934.

30 A TK, BMT, kutija 4, Spisak učenika koji će putovati željeznicom u školskoj 1937/38. godini dostavljen Direkciji državnih željeznica os strane Uprave Behram-begove medrese, Tuzla, 28. septembar 1937.

Malog Zvornika, Loznice i mnogih drugih mjesta, koja su udaljena na desetine, u nekim slučajevima, i na stotine kilometara od Tuzle. Prema Uredbi o rangu stručnih škola, Behram-begova medresa, kao i ostale na području Bosne i Hercegovine, izuzev Gazi Husrev-begove u Sarajevu, odgovarala je spremi dva razreda srednje škole, te se njenim svršenicima daju školske kvalifikacije za službu zvaničnika.³¹

IV BEHRAM-BEGOVA MEDRESA OD 1939. DO 1941. GODINE

Uredbom o nižim medresama od 3. aprila 1939. godine, medresa u Tuzli svoj rad nastavila je pod nazivom Niža okružna medresa.³² Pored medrese u Tuzli, na području Ulema medžlisa u Sarajevu uspostavljene su niže medrese i u Sarajevu, Banjoj Luci, Bihaću, Travniku i Mostaru, kao medrese za područja izbornih okruga za vakufsko-mearifске sabore u pomenutim gradovima, te Niža Gazi Husrev-begova ženska medresa u Sarajevu za čitavo područje Ulema medžlisa u Sarajevu.³³ Niže medrese bile su nepotpune srednje stručne vjerske škole, koje su svojim učenicima, pored opće naobrazbe iz nepotpunih srednjih škola, davale obrazovanje u duhu islama i spremale ih za eventualni poziv kontraktualnog ili honorarnog imama, hatiba, mualima i za poučavanje u vjeri prvenstveno na selu, a po potrebi i u gradu, a učenice za eventualni poziv kontraktualne ili honorarne mualime i za poučavanje u vjeri ili ovim ravna vjerska zvanja za koja se traži nepotpuna srednjoškolska sprema, dajući im potrebno praktično znanje i razvijajući im ljubav za te pozive.³⁴

Niže medrese dijelile su se na Niži i Produženi tečaj. Niži tečaj trajao je četiri godine i bio mu je cilj da učenike sprema za prelaz u viši tečaj Gazi Husrev-begove medrese i u Produženi tečaj.³⁵

31 A TK, BMT, kutija 2, Dopis Ulema-medžlisa u Sarajevu Upravi Behram-begove medrese, Sarajevo, 27. juli 1936.

32 A TK, BMT, kutija 2, Uredba o Nižim medresama od 3. aprila 1939. godine (dalje: *Uredba o Nižim medresama*)

33 *Uredba o Nižim medresama*, paragraf 5.

34 *Isto*, paragraf 1.

35 *Isto*, paragraf 2.

U produženim tečajevima učenicima nižih medresa davalo se specijalno vjersko obrazovanje, koje im je bilo potrebno da bi mogli vršiti svoj poziv kao stalni imami, hatibi i mualimi, odnosno mualime.³⁶ Učenicima četvrtog razreda nižih medresa mogli su preći u Viši tečaj Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, ako Niži tečajni ispit završe s odličnim ili vrlo dobrim uspjehom. U produženi tečaj niže medrese mogli su preći učenici nižeg tečaja, koji su položili Niži tečajni ispit.³⁷ Nastava iz vjerskih predmeta izvođena je prema nastavnoj osnovi za niži tečaj Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, koju je Ulema medžlis odobrio svojim rješenjem broj 281 od 28. marta 1927. godine.³⁸ Nastava iz svjetovnih predmeta u nižim medresama izvođena je u obimu nastavnog programa za državne niže realne gimnazije.³⁹

Zbog ukazane potrebe za proširenjem smještajnih kapaciteta u internatu, Uprava medrese u Tuzli 1939. godine pokrenula je akciju prikupljanja dobrovoljnih priloga za tu svrhu, a za čiju realizaciju je bilo potrebno 300.000 dinara. Proširenje zgrade bilo je neophodno, jer više od 50 učenika je bilo primorano da traži smještaj u privatnim kućama. Na taj način ovaj veliki broj učenika bio je, dobrim dijelom, lišen odgojne komponente na kojoj se u medresama potenciralo prvenstveno internatskim načinom života.⁴⁰

Pozivu Odbora za proširenje medrese, svojim dobrovoljnim priložima, odazvali su se vjernici sa šireg područja tuzlanskog kraja, ali i iz nekih udaljenijih mjesta naše domovine, kao što su Kotor Varoš, Livno, Glamoč, Čajniče i G. Vakuf.⁴¹

Uredbom o nižim medresama jasno je definiran vremenski okvir za izvođenje nastave u jednoj školskoj godini. Rad u nižim medresama počinjao je 1. septembra s popravnim, prijemnim i drugim ispitima

36 *Isto*, paragraf 3.

37 *Isto*, paragraf 4.

38 Sead Selimović, Djelatnost Behram-begove medrese u Tuzli školske 1939/40. godine, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Tuzli*, broj 7, str. 66.

39 *Uredba o Nižim medresama*, paragraf 13.

40 *A TK, BMT*, kutija 4, Dopis Odbora za dogradnju Behram-begove medrese, Tuzla, 1. ramazan 1357. godine (25. oktobar 1938.)

41 *A TK, BMT*, kutija 4, Iskazi dobrovoljnih priloga za dogradnju Behram-begove medrese u Tuzli

koji su morali biti realizirani do 5. septembra. Upis učenika vršen je 7. i 8. septembra. U slučaju bolesti ili nekog drugog opravdanog razloga, upis se mogao obaviti, uz odobrenje Nastavničkog savjeta, do 30. septembra, a uz odobrenje Ulema medžlisa i do 15. oktobra.⁴²

Redovna nastava počinjala je 10. septembra, a završavala 10. juna. Za učenike četvrtog razreda i za učenike drugog razreda Produženog dvogodišnjeg tečaja nastava se završavala 15. maja.⁴³

Po završetku nastave učenici četvrtog razreda polagali su niži tečajni ispit, a učenici drugog razreda Produženog dvogodišnjeg tečaja polagali su završni ispit. Svjedodžbe o završenom razredu izdavane su učenicima najkasnije do 20. juna.⁴⁴

U prvom polugodištu školske 1939/40. godine nastavu su izvodili: upravitelj Salih-ef. Sivčević (17 časova sedmično), Ibrahim Čokić (3 časa), Muhammed Husić (24 časa), Ibrahim Imširović (12 časova), Ševket Šabić (22 časa), Ahmed Redžebašić (18 časova), Husejn Dubravić (10 časova), Omer Džudža (12 časova), Mehmed (Meša) Selimović (11 časova), Muhammed Gagić (10 časova) i Mehmed Salihsahić (8 časova sedmično).⁴⁵

Zbog preopterećenosti nastavom, tri nastavnika svjetovnih predmeta (Džudža, Gagić i Selimović) predlagali su da se angažira još jedan nastavnik, koji bi predavao 2 časa historije, dva časa zemljopisa i dva časa higijene. U drugom polugodištu angažovan je Ibrahim-ef. Imamović za gore navedene predmete (ukupno 6 časova).⁴⁶

Behram-begova medresa je donošenjem Uredbe o nižim medresama od 3. aprila 1939. godine nastavila svoj rad pod nazivom Niža okružna medresa u Tuzli. Niže okružne medrese radile su po novom nastavnom planu i programu koji je propisao Ulema medžlis u Sarajevu 21. februara 1939. godine, a odobrio ga Vakufski sabor 1. aprila 1939. godine.⁴⁷

42 *Uredba o Nižim medresama*, paragraf 21.

43 *Isto*, paragraf 25.

44 *Isto*, paragraf 28.

45 *A TK, BMT*, kutija 1, Raspored časova za školsku 1939/40. godinu.

46 *A TK, BMT*, kutija 1, Zapisnik zaključne sjednice Nastavničkog savjeta Niže okružne medrese u Tuzli, Tuzla, 20. juni 1940.

47 *A TK, BMT*, kutija 1, akt broj 58/40. Podaci o Nižoj okružnoj medresi u Tuzli

Iako je došlo do promjene kada je naziv Medrese i nastavni plan i program u pitanju, u samoj Upravi, odnosno njenim kadrovima, ništa se nije mijenjalo u odnosu na prethodni period, kada je Medresa radila i egzistirala pod nazivom Behram-begova medresa. Upravitelj Medrese bio je Salih-ef. Sivčević,⁴⁸ koji je pored organizacije rada škole u složenim uvjetima bio i neposredno uključen u nastavni proces, kako kao nastavnik tako i kao razredni starješina u jednom od pet razreda.⁴⁹

U produženom dvogodišnjem tečaju za specijalno vjersko obrazovanje učenika nižih medresa Uredbom o nižim medresama propisani su predmeti kako slijedi u tabeli:⁵⁰

Redni broj	Predmet	Razred		Ukupno
		I	II	
1.	Kiraeti Kur'an	2	2	4
2.	Akaid	3	3	6
3.	Fikh	4	4	8
4.	Ahlak	2	2	4
5.	Hadis	2	2	4
6.	Tefsir	2	2	4
7.	Tarih-Islam	3	2	5
8.	Usuli-tedris i vaz	3	3	6
9.	Imamet i hatabet	1	1	2
10.	Arapski jezik	6	6	12
11.	Srpsko-hrvatski jezik	2	2	4
12.	Njemački jezik	2	2	4
13.	Gospodarstvo ili domaćinstvo	2	3	5
14.	Građanske pravne nauke	1	1	2
15.	Higijena	1	1	2
<i>Sedmični fond sati na nivou razreda</i>		36	36	72

48 *Isto.*

49 *A TK, BMT, kutija 1, Raspored časova za školsku 1939/40. godinu.*

50 *Uredba o nižim medresama, paragraf 14.*

U prostorijama Niže okružne medrese u Tuzli od 1. do 20. jula 1940. godine Ulema medžlis u Sarajevu organizirao je praktični pedagoško-metodski tečaj za muallime s područja Tuzlanskog okruga. U njegovom radu učestvovalo je 78 polaznika, koji su slušali nastavu iz *pedagoško metodskog rada u vjeronauci i praktičnog rada na vođenju analfabetskih tečajeva*. Osim toga, muallimi su slušali predavanja iz *zadrukarstva i higijene*.

Nastavu su izvodili iskusni nastavnici Ahmed-ef. Redžebašić (koji je bio i voditelj tečaja) i Husein-ef. Dubravić. Osim njih, u realiziranju nastavnog programa, učestvovali su Šerif Šerifović (predavanja iz *zadrukarstva*) i dr. Mustafa Mujbegović (predavanja iz *higijene*). Upravu nad tečajem imao je Salih-ef. Sivčević, upravitelj Niže okružne medrese u Tuzli.⁵¹

U II polugodištu (školske 1940/41. godine) nije bilo promjena u nastavnome kadru. Nastava je izvođena predviđenom dinamikom, iako se osjećala ratna psihoza. U Tuzli je (kao i u ostalim gradovima Bosne i Hercegovine) u februaru 1941. godine održana vojna vježba u kojoj je učestvovalo i lokalno stanovništvo. Međutim, Štab teritorijalne vazdušne odbrane, Direkcija za pasivnu zaštitu u Beogradu imao je primjedbe na održanu vježbu. Između ostalog, stoji i sljedeće: *Skoro u svim mjestima za vrijeme vježbi u školama su držana predavanja kao i redovno, a trebalo je bar za vrijeme izvođenja glavne vježbe prekinuti nastavu i čak skloniti iz učionica u zaklone, a prije početka vježbi školsku omladinu upoznati sa postupcima i ponašanjem u slučaju napada iz vazduha.*⁵²

U cijeloj državi vršena je mobilizacija stanovništva, tako da nisu bili izostavljeni ni nastavnici medrese u Tuzli. Tako je 1. aprila 1941. godine na vojnu vježbu pozvan nastavnik medrese Ševket Šabić, a u zgradu Medrese se uselila jugoslavenska vojska. Iz tih razloga je Ulema medžlis u Sarajevu pozvao Upravu Medrese da obustavi nastavu. Nakon obustave nastave, rad u Medresi više nije ni nastavljen.⁵³

51 Sead Selimović, Neki oblici obrazovanja u Bosni i Hercegovini u periodu između dva svjetska rata (1918-1941.), *Zbornik Filozofskog fakulteta u Tuzli*, broj 6, str. 80.

52 *Isto*, str. 392-393.

53 *Isto*.

Njemačka je 6. aprila 1941. godine izvršila bombardovanje Beograda i drugih gradova, čime je zvanično počeo Drugi svjetski rat i u Kraljevini Jugoslaviji, u čijem se sastavu nalazila i Bosna i Hercegovina. Za svega dvanaest dana aprilskoga rata Kraljevina Jugoslavija je okupirana, a njena teritorija podijeljena između fašističkih zemalja. Bosna i Hercegovina je bila uključena u sastav Nezavisne države Hrvatske (NDH), koja je proglašena 10. aprila 1941. godine.⁵⁴

Njemačka vojska je bez otpora ušla u Tuzlu 15. aprila 1941. godine. U nizu zgrada koje je zaposjela bila je i zgrada Medrese. Ona je zaposjednuta 1. juna 1941. godine.⁵⁵

Tako je u ratnim uvjetima 25. juna 1941. godine održana zaključna sjednica Nastavničkog zbora Niže okružne medrese u Tuzli, na kojoj su analizirani rezultati u vladanju i učenju na kraju školske 1940/41. godine.⁵⁶

Uprava Medrese je tražila od Ulema medžlisa u Sarajevu da intervenira kod njemačkih vlasti, s ciljem da se iz njene zgrade iseli njemačka vojska, kako bi se pravovremeno moglo početi s nastavom u narednoj školskoj godini. Od Ulema medžlisa je, također, traženo da u ovu medresu imenuje dva stalna nastavnika za svjetovne predmete, jer „sadašnji nastavnici muslimani nisu sigurni za svoj rad.“⁵⁷

Tako je Niža okružna medresa u Tuzli ušla u drugu polovinu 1941. godine bez školske zgrade, bez potrebnoga inventara i s neizvjesnim nastavnim kadrom. Bilo je neizvjesno i da li će škola uopće početi s radom u narednoj školskoj godini.⁵⁸

V ZAKLJUČAK

U svim medresama, pa tako i u Behram-begovoj, vodilo se računa o praktičnom vršenju islamskih dužnosti. Svi učenici obavljali su uredno pet dnevnih namaza. Nastava je počinjala iza sabah-namaza i bila je

54 *Isto.*

55 *Isto*, str. 394.

56 *Isto*, str. 395.

57 *Isto.*

58 *Isto.*

dvokratna. Trajanje školske godine jasno se može odrediti na osnovu dokumenata koji su ostali da svjedoče o postojanju i radu ove škole. Obično, to je bilo od početka jeseni do početka ljeta. Predavanja su se, prvobitno, održavala na turskom jeziku, da bi se stanje postepeno mijenjalo u godinama poslije Prvog svjetskog rata, kada je bosanski jezik preuzeo vodeću ulogu u realizaciji nastavnog procesa. Predavač je bio većinom jedan muderis, kao glavni za vjerske predmete, da bi se to kasnije, u vrijeme monarhističke Jugoslavije, promijenilo, jer je angažovano više profesora saradnika u nastavi za svjetovne predmete.

Svi udžbenici, s jezičke i stilske strane, pisani su brižljivo i koncizno. S methodske strane, mnogi od njih bili su zastarjeli i prevaziđeni, jer se stoljećima nisu mijenjali. Učenje iz njih nije bilo lahko za učenike. U Behram-begovoj medresi neizostavni predmeti bili su Tefsir (tumačenje Kur'ana), Hadis (islamska tradicija) i Fikh (razumijevanje i primjena principa šerijatskog prava).

Od 1914. do 1921. godine medresa u Tuzli nije radila. Školovanje je ponovo počelo 1921. godine kada je započelo i reformiranje ove veoma značajne odgojno-obrazovne ustanove.

Sve do 1924. godine Medresa nije bila organizirana po razredima, niti je imala stalnog nastavnog plana i programa. Dolaskom na dužnost muderrisa i upravitelja Saliha-ef. Sivčevića 1922. godine, broj učenika koji je do tada, zbog ratnih okolnosti, bio izuzetno nizak, naglo je porastao. Već naredne 1923. godine Medresa je imala dva razreda, da bi narednih godina bila organizirana kao petogodišnja vjerska škola.

Od 1929. godine Behram-begova medresa je uređena i organizirana kao petorazredna niža medresa, u kojoj se izučavaju i predmeti koji nisu vjerske ili orijentalne provenijencije, odnosno oni predmeti koji se u izvornim dokumentima nazivaju svjetovnim.

Behram-begova medresa u Tuzli radila je pod tim imenom sve do donošenja Uredbe o nižim medresama 3. aprila 1939. godine. Od tada svoj rad nastavila je pod nazivom Niža okružna medresa u Tuzli.

Cjelokupan rad Behram-begove/Niže okružne medrese u Tuzli u međuratnom periodu odlikuje se kontinuiranim napretkom u organizaciji odgojno-obrazovnog procesa. Taj napredak postizan je reformama koje je provodila Uprava Medrese, na čelu s upraviteljem Salihom-

ef. Sivčevićem, a koje su imale za cilj da se organizacijski i administrativni rad Medrese uskladi s radom u državnim srednjim školama.

Pružanje opće naobrazbe u medresama, pored uobičajene vjerske, pojavilo se kao društvena potreba. Svršenici medresa imali su vjersku i moralnu obavezu da ispunjavanjem svojih imamskih, muallimskih i hatibskih dužnosti rade na dignitetu Bošnjaka, njihovom opismenjanju i očuvanju njihova integriteta.

“Bivši vrhbosanski nadbiskup Stadler je bio doktor, obrazovan i u svjetskim znanostima, iskusan starac, uplivan kod vlasti, cijenjen na dvoru Habzburgovca Franje Josipa, gorljiv kršćanski misionar i neustrašiv propagator kršćanstva. Poznato je da je on uzburkao i uzrujao do kulminacije bosanskohercegovačke muslimane krštenjem Fate Osmanović i tako ih natjerao u desetogodišnju mučnu borbu pod vodstvom merhum Ali Fehmi ef. Džabića, bivšeg mostarskog muftije, za našu vjersko-prosvjetnu autonomiju. Sa tom borbom u to doba uveliko su simpatizovali Srbi sve današnje Jugoslavije i potpomagali ju riječju i moralno. Taj biskup, skoro svjetskog glasa rekao je tada: ‘Da nije ovih muslimanskih medresa, mi bismo brzo preveli muslimane u kršćanstvo.’” (Chameran/Ibrahim Hakki Čokić, Medrese, str. 148., Hikmet, 25. 09. 1930. godine)